

DIT ONDERWIJS VERGROOT DE ACHTERSTAND

Studenten uit achterstandsmilieus dringen in Nederland nauwelijks door tot het hoger onderwijs. Dat komt, zeggen schoolleiders, doordat het Nederlandse onderwijssysteem de tweedeling in de hand werkt. Kansarme leerlingen gaan naar het vmbo, kansrijke gaan naar havo/vwo. Het is een politiek taboe, maar achterstandsscholen 'versterken de achterstand'.

DOOR ANJA VINK FOTOGRAFIE AD VAN DENDEREN

Over het grootste probleem, de segregatie in het Nederlandse onderwijs, wordt niet gesproken.

Vorige pagina: **Leerlingen van het Zuiderpark College Rotterdam tijdens de les handvaardigheid.**
Boven: **'s Ochtends staan Sean Clancy (rechts) en collega's voor het Zuiderpark College in Rotterdam de leerlingen op te wachten.**
Onder: **Vierdejaars strijken de kostuums voor de diploma-uitreiking. Clancy kijkt toe.**

Elke ochtend staat Sean Clancy bij de ingang van het Zuiderpark College (zpc), een vmbo-school in Rotterdam, om zijn leerlingen te verwelkomen. Sommige leerlingen legt de boomlange Clancy een grote rustige hand op de schouder, andere houdt hij wat dwingend vast. Kijkt ze recht aan en maant ze tot rust. Lange zwarte jongens met een afgezakte broek, de ogen neergeslagen, mompelen wat. Soms neemt hij leerlingen een beetje in de maling. Meisjes kijken hem ietwat achterdochtig aan, maar als ze de ogen achter zijn brillenglazen zien twinkelen, breekt er een glimlach door.

Sean Clancy (58), sinds 1989 directeur, staat al jaren bij de deur van zijn school 'op' Rotterdam Zuid. Het zpc was een van de eerste scholen in Nederland die werd geconfronteerd met wat zo eufemistisch 'grotedstadsproblematiek' wordt genoemd. Bijna alle leerlingen komen uit wijken als de Afrikaanderwijk, Charlois (op zijn Rotterdams uitgesproken als Sjaar-loos) of Feijenoord. Buurten met een laag-opegeleide, arme en werkloze bevolking. Drugs, verwaarloosde particuliere panden, probleemgezinnen en dé grote angst van alle stads- en schoolbestuurders: het ontbreken van een middenklasse. Zo ontstaat segregatie in het onderwijs.

Steeds meer Rotterdamse scholieren trekken de stad uit naar nieuwe scholen die gebouwd zijn in de buurt van de metrolijnen. Van de autochtone blanke vmbo-leerlingen zit inmiddels tweederde buiten Rotterdam op school. Er komt ook een stroom leerlingen Rotterdam binnen, maar die gaat niet naar het vmbo, maar naar ander onderwijs, zoals de reformatorische scholen, de gymnasia, scholen als de havo voor zang en dans of montessorischolen.

Bijna alle leerlingen van het zpc zitten in de laagste regio's van het vmbo, het voorbereidend middelbaar beroepsonderwijs. In drie jaar tijd is het aantal leerlingen van 1200 gedaald naar 900. Worden het er minder dan 800, zegt Clancy, 'dan valt de school om'. Wordt de school kleiner, dan is het niet meer rendabel om een beroepsschool met bijbehorende apparatuur te laten bestaan. Collega's in het Rotterdamse onderwijs zeggen dat Clancy als directeur zijn gewicht in goud waard is. Hij staat voor zijn leerlingen. Maar ze benijden hem niet. Een directeur van een aantal Rotterdamse scholen zegt dat het Clancy niet zal lukken zijn school te redden. Hoe is dat mogelijk?

Het Zuiderpark College heeft lang geworsteld met het onderwijs en de veiligheid in de school. 'We hadden een personeelsbestand dat voortdurend wisselde. Er zijn tijden geweest dat ik alles van straat plukte om maar voor de klas te zetten', zegt Clancy. Maar het onderwijs is nu op orde. De lerarengroep is stabiel en zet zich met hart en ziel in voor de leerlingen. De school leidt zijn eigen leerkrachten op. Er is een speciaal team van psychiaters en leerling-begeleiders. Stapels dossiers en onderzoeken documenteren wat er met de kinderen aan de

hand is. Er is veel contact met Jeugdzorg. 'Hier glijpen ons geen kinderen door de vingers', zegt Clancy. 'We weten alles van hen. Het personeel kent alle kinderen en zo houden we de veiligheid in de hand. Vroeger hadden we bij schoolfeesten bewaking met honden, maar dat heb ik afgeschaft. Nu staat het personeel bij de deur en laat alleen de kinderen van de school binnen.'

Waar men op het gemiddelde vmbo al blij is dat het lukt per lesuur één kwartier les te geven, zijn de kinderen op het zpc vaak gehoorzaam en stil. Als Clancy vindt dat het op de gangen te rumoerig is, grijpt hij zelf in. Er is een registratie van geweldsincidenten. 'Wij verbloemen niets. Die schaamte zijn wij al lang voorbij. Wil je de problemen in je school aanpakken dan moet je eerst onderkennen wat er aan de hand is.'

De Inspectie van het Onderwijs is dan ook zeer lovend over de school. Maar Clancy is somber. 'Na bijna twintig jaar keihard werken om mijn school draaiende te houden, concludeer ik dat we nog steeds in het afvoertuig van de maatschappij zitten. En dat voelen de leerlingen heel goed. Noodgedwongen heb ik me gespecialiseerd in kinderen uit sociaal zwakke milieus, die van de basisschool komen met een leerachterstand van meer dan twee jaar. Daar zijn we nu ook goed in geworden. Maar tegelijkertijd is dat de doodsteek voor de school. Het is slecht voor deze kinderen, ze versterken elkaars achterstand. Ze hebben een negatieve invloed op elkaar. Ik denk dat ik ze pas echt help als ze buiten hun beperkte wereld komen en kennis maken met de echte, gevestigde wereld.'

Struisvogelpolitiek

De politiek discussieert zich suf over de gebreken van het Nederlandse onderwijs. Ja of nee tegen het 'nieuwe leren', de lage status, alarmerende kwaliteit en slechte betaling van de leerkracht, de zelfstandigheid van de scholen, de waarde van de Citotoets, overal wordt over gesproken, behalve over het grootste probleem: de segregatie in het Nederlandse onderwijs. Hoe voorkomen we dat kinderen met een leerachterstand allemaal bij elkaar op school komen en dat witte scholen steeds witter en zwarte steeds zwarter worden? Het beste bewijs voor die struisvogelpolitiek is dat het kabinet een onderzoek heeft aangekondigd naar de feiten van de opeenvolgende onderwijsvormingen in het verleden. Tegelijkertijd tikt in de binnensteden van Nederland een tijdbom.

Met ingang van dit schooljaar moet de Inspectie van het Onderwijs erop toezien of scholen en schoolbesturen wel hun best doen om de segregatie in het Nederlandse onderwijs te bestrijden. In sommige steden zoals Amsterdam en Rotterdam zijn wethouders van onderwijs en onderwijsbestuurders wel bezig met plannen voor desegregatie in het basisonderwijs, maar aan het voortgezet onderwijs, waar de segregatie sterker is, durft nog niemand zijn vingers te branden. >

Twintig procent van de vmbo-leerlingen begrijpt zijn lesboeken niet.

Eerstejaars
tijdens de les,
ZPC, Rotterdam.

Discussies lopen voortdurend dood op de bestaande tweedeling in het onderwijs tussen vmbo en havo/vwo. Maar ook de noodzakelijke samenwerking tussen schoolbesturen lijkt nog ver weg.

Schoolverlaters

Het Zuiderpark College staat in Rotterdam, maar had het zo goed in Amsterdam, Utrecht, Nijmegen of Eindhoven kunnen staan. Van deze vmbo-scholen komen de horden 'vroegtijdige schoolverlaters' over wie de politiek zich al jarenlang vergeefs grote zorgen maakt.

Per jaar verlaten ruim 12.000 jongeren in leerjaar 3 of 4 het vmbo zonder diploma. Zij vormen de nieuwe onderklasse, de harde kern van het leger jongeren in de marge van de samenleving. Zelfs de gevierde en razend actieve Hans de Boer van de Taskforce Jeugdwerkloosheid, die deze zomer zijn werk beëindigd heeft, zegt dat hij niets heeft kunnen doen voor deze groep kanslozen. Hij schat hun aantal nu op 50.000. De Boer heeft voor deze groep twee oplossingen bedacht: de oude ambachtsschool moet terug en de meest hopeloze groep moet naar opvoedingskampen om te leren hoe ze zich in de maatschappij staande moeten houden.

Volgens de Inspectie van het Onderwijs is de achterstand die leerlingen op de basisschool oplopen een belangrijke oorzaak voor het voortijdige vertrek van de latere middelbare scholieren. Een kwart van de leerlingen leert in het basisonderwijs niet goed lezen en dat heeft gevolgen voor hun verdere schoolloopbaan. De inspectie stelt ook dat deze achterstand onnodig is: de scholen blijven in gebreke. Het gevolg is dat twintig procent van de vmbo-leerlingen zijn lesboeken niet begrijpt.

Het Zuiderpark College is onderdeel van het LMC, een van de drie besturen voor voortgezet onderwijs in Rotterdam. Het LMC (Linker Maasoever Combinatie) is een samenraapsel van 27 voornamelijk vmbo-scholen. De omvang van de scholen is in zeven jaar tijd van 12.000 naar 8.000 leerlingen gegaan.

Het bestuur van het LMC heeft een grootscheeps plan om zijn vmbo's te redden. De opleidingen krijgen allemaal een eigen thema om daarmee meer leerlingen te trekken, bijvoorbeeld mode. Maar directeur Clancy denkt dat de goedbedoelde plannen de segregatie niet zullen verminderen. 'Het beleid is daar niet op gericht. Slechts leerlingenaantallen zijn richtinggevend.' Het ZPC kreeg een half jaar geleden de kans om samen te werken met een grote scholengemeenschap voor voortgezet onderwijs op Zuid, maar daar dat heeft het LMC verboden. Dit kleine kansje om bestuurlijk samen te werken en om zo te proberen de segregatie te bestrijden werd hem ontnomen. Dat was de reden dat Clancy inging op een aanbod van een andere school. Met ingang van dit nieuwe schooljaar is Clancy directeur van het Makeblide College in Rijswijk. >

Niet etniciteit maar inkomen en opleidingsniveau van de ouders is bepalend voor de prestaties van een leerling.

Boven: In het lokaal van het derde jaar Verzorging breed. Onder: Derdejaars leerlingen in het houtbewerkingslokaal van het ZPC in Rotterdam.

Tweedeling

Nederland is niet het enige land in Europa dat worstelt met segregatie. Steeds meer regeringen maken zich zorgen over het ontstaan van een tweedeling: scholen met kinderen van laagopgeleide ouders, vaak met een andere huidskleur, en scholen met leerlingen uit de middenklassen, vaak van blanke autochtone afkomst. In Nederland gaat de discussie voornamelijk over de tegenstelling tussen witte en zwarte scholen. Maar met dit cliché blijft buiten beeld wat er daadwerkelijk aan de hand is. De onderwijssociologie weet al meer dan veertig jaar dat niet etniciteit maar inkomen en opleidingsniveau van de ouders bepalend is voor de prestaties van een leerling. Weinig inkomen en weinig opleiding hebben een negatieve invloed. Dat bleek in 1966 al uit het Coleman Report dat de Amerikaanse socioloog James Coleman maakte in opdracht van het Amerikaanse Congres. Etniciteit is niet bepalend voor schoolprestaties, maar armoede en een donkere huidskleur gaan in onze westerse samenlevingen wel vaak samen.

Coleman toonde ook aan dat de prestaties van alle leerlingen op een school achteruitgaan als de meerderheid uit een kansarm milieu komt. Als zij naar een school gaan met kinderen uit meer bevoorrechte milieus, presteren ze beter. Het is een cumulatieve van problemen. Achterstandsscholen kampen met een groot verloop aan leerkrachten. Ze kunnen geen goede leerkrachten vinden. De spanningsboog van de leerlingen is maar tien minuten per les. De ouders zijn niet betrokken bij de school van hun kinderen. Geweld van een kleine groep leerlingen ontregelt de school. Er is, kortom, geen sprake van een ondersteunende omgeving.

Bij scholen met leerlingen uit de middenklassen, van welke kleur ook, zie je het omgekeerde: de ouders zijn betrokken en kritisch, de leerkrachten werken graag op een rustige school, de leerlingen krijgen van huis uit een goede achtergrond mee. Het is een open deur: de samenstelling van de schoolbevolking heeft grote invloed op de schoolprestaties van leerlingen. Maar in Nederland zijn er nog genoeg mensen in onderwijs én politiek te vinden die dit vaststaande feit ontkennen en blijven volhouden dat ook scholen met een meerderheid aan allochtone achterstandsléerlingen goed kunnen zijn.

Geen cijfers

In Nederland is nooit onderzoek gedaan naar het effect van segregatie op de prestaties van leerlingen. In het voortgezet onderwijs is dat ook lastig, doordat over het aantal achterstandsléerlingen in het Nederlandse voortgezet onderwijs niet zo veel bekend is. Dat wordt namelijk niet bijgehouden. Er zijn alleen cijfers over het Nederlandse basisonderwijs. In het basisonderwijs heeft bijna een op de vijf leerlingen een achterstand: van 1,5 miljoen leerlingen op de basisschool geldt dat voor 163.000 autochtone en 187.000 allochtone leerlingen. De meerderheid van de allochtone

leerlingen woont in de grote steden in het westen van het land. Maar ook in de kleinere gemeenten, met name in Noord-Brabant, zie je steeds meer zwarte scholen ontstaan. 'Witte' achterstandsléerlingen, die uit dezelfde probleembuurten als hun gekleurde lotgenoten komen, wonen in meerderheid in provincies als Friesland, Groningen en Drenthe. Uit onderzoek blijkt dat de allochtone achterstandsléerlingen hun witte collega's in het basisonderwijs qua leerprestaties voorbistreven. Verhoudingsgewijs stromen allochtone leerlingen meer door naar havo en vwo.

Voor het voortgezet onderwijs houdt het ministerie van Onderwijs niet méér bij dan het aantal leerlingen van allochtone afkomst. Of ze laagopgeleide ouders hebben of ouders uit de groeiende allochtone middenklasse is niet bekend. Uit de cijfers valt in ieder geval te concluderen dat in een stad als Rotterdam op 24 van de 42 vmbo-scholen meer dan de helft van de leerlingen van allochtone afkomst is. Op de havo en het vwo zijn dat maar 8 van de 25 scholen. In Rotterdam is inmiddels meer dan de helft van de middelbare scholieren van allochtone afkomst. In Amsterdam, Rotterdam, Utrecht en Den Haag samen hebben 64 van de 118 vmbo-scholen meer dan vijftig procent allochtonen. Op havo en vwo geldt dat maar voor 18 van de 79 scholen.

Deze laatste cijfers illustreren wat de oeso, de organisatie voor economische samenwerking en ontwikkeling, al drie jaar over Nederland roept: in het Nederlandse voortgezet onderwijs wordt de segregatie versterkt doordat Nederland kinderen al op 12-jarige leeftijd selecteert. Op basis van de Cito-toets worden kinderen uit achterstandsmilieus meestal doorverwezen naar het vmbo. Elke drie jaar vergelijkt de oeso de prestaties in het voortgezet onderwijs van dertig westerse landen in de zogenaamde PISA-cijfers (*Program of International Student Assessment*). Iedere keer weer juicht het ministerie van Onderwijs dat de Nederlandse vijftienjarigen heel goed zijn in wiskunde. Maar tegelijkertijd blijkt uit die cijfers dat het verschil in prestaties die tussen leerlingen uit de middenklasse en uit achterstandsmilieus nergens zo groot is als in Nederland, België en Duitsland. In Frankrijk of Finland worden leerlingen pas op hun veertiende of zestiende beoordeeld. De segregatie vindt in deze landen alleen plaats in buurten waar veel allochtonen wonen. In Nederland komt daar de vroege uitsplitsing in vmbo en havo/vwo nog bij. Daardoor groeit de kans dat een achterstandsléerling op een school belandt waar die leerlingen al in de meerderheid zijn.

Hoger onderwijs

In april publiceerde de oeso een rapport over het Nederlandse hoger onderwijs. Dat er nauwelijks studenten uit achterstandsmilieus doordringen tot het hoger onderwijs wordt hierin opnieuw in verband gebracht met de voorselectie in het Nederlandse onderwijs. Volgens de oeso hebben leerlingen daardoor niet genoeg tijd om zich verder te ontwikke-

len. Vooral allochtone achterstandsleerlingen blijven daardoor hangen in het vmbo en vallen voortijdig uit. En dus maken ze weinig kans in het hoger onderwijs te belanden. Nederland zal de discussie over die vroege selectie zelf moeten voeren, merkt de oeso fjntjes op in het rapport. Maar volgens de toen nog kersverse minister van Onderwijs Ronald Plasterk (PvdA) wordt het lage aantal studenten uit achterstandsmilieus niet veroorzaakt door de tweedeling van het voorgezet onderwijs. Voor hem ligt de remedie in de strijd tegen de hoge schooluitval. En zo is het kringetje weer rond, want die schooluitval hangt nu juist samen met de segregatie en dus met de voorselectie voor het vmbo.

Off the record

De vraag blijft intussen: waarom is het zo moeilijk om openlijk te spreken over de voortschrijdende segregatie in het voorgezet onderwijs? Een rondgang langs directeuren en schoolbestuurders in den lande toont aan dat velen zich er grote zorgen over maken. Maar zij doen dit veelal 'off the record'. Ze zijn bang voor ontslag en conflicten en dat is niet geheel ten onrechte. Ze hebben een voorbeeld: in 1998 was Matthé Sjamaar, directeur van het Utrechtse Niels Stensen College, de eerste die het openlijk durfde te zeggen: op zijn school, met een meerderheid van leerlingen uit het Marokkaanse Rifgebergte en het Turkse Anatolië, overheerst een cultuur van armoede, waardoor de achterstand alleen maar toenam. Hij zei toen al dat zo'n school eigenlijk dicht moest en dat zijn leerlingen naar scholen moesten met meer bevoorrechte kinderen. Het leverde hem een lawine van media-aandacht op. Maar het kostte hem ook zijn baan. Sjamaar werd door zijn schoolbestuur met vervroegd pensioen gestuurd.

Terugkijkend zegt Sjamaar nu dat hij het niet anders zou hebben gedaan. Maar hij begrijpt wel wat er toen is blijven hangen van zijn boodschap. 'Ik zou mijn school willen sluiten omdat er grotendeels kinderen van allochtone afkomst op zaten. Maar het enige dat ik heb gezegd is dat deze kinderen er niets mee opschieten dat ze met elkaar op school zitten, omdat hun gezamenlijke achterstand hen naar beneden trekt. Daarnaast is het sluiten van een school in het onderwijs een groot taboe, terwijl dat aan de lopende band gebeurt. Voordat ik dat riep waren de scholen op het Kanaleneiland stuk voor stuk al verdwenen. Maar daar kraaide geen haan naar.'

De school van Sjamaar had in Utrecht een goede naam. 'Leerkrachten deden alle moeite om de leerlingen zo goed mogelijk onderwijs te geven', zegt Sjamaar. 'Ik kwam om in het geld, maar daar schiet je niets mee op. Het is vechten tegen de bierkaai. Kom bij mij niet aan met geklets over goede zwarte scholen. Dat is politiek correcte onzin.'

Toch zijn er ook nu mensen in het onderwijs te vinden die hardop durven te bevestigen wat Sjamaar en Clancy zeggen. Al deze mensen maken zich grote zorgen over hetzelfde >

Zwarte-schooldirecteur Matthé Sjamaar verloor zijn baan na kritiek op het onderwijssysteem.

Tijdens de les koken in de keuken van de afdeling Verzorging, ZPC, Rotterdam.

Voor het gebouw van ROC Zadkine aan de andere kant van het plein. Mbo-leerlingen en leerlingen van het ZPC door elkaar. De man in het midden is van de bewaking van ROC Zadkine. Het ZPC heeft geen bewaking.

mechanisme: het ontstaan van scholen die niet goed zijn voor de leerlingen omdat de problemen die zij van huis meebrengen op die scholen al overheersen. Vaak redden die scholen het niet en worden opgeheven of fuseren, waarna de cyclus weer van voren af aan begint.

‘Sjamaar had indertijd helemaal gelijk’, zegt Fred Kulik, directeur van het Etty Hillesum Lyceum in Deventer. ‘We ontkennen met zijn allen een levensgroot probleem. We sterven af op een tweedeling van onze maatschappij en het onderwijs helpt daar aan mee.’ Volgens Kulik stopt dit ook niet bij de steden in het westen van Nederland. ‘Dit loopt nu langzaam over naar de andere steden in het land. Bij ons in Deventer zijn in de laagste regio’s van het vmbo ook de allochtone achterstandsléerlingen oververtegenwoordigd. Maar wij hebben ook te maken met een grote groep autochtone achterstandsléerlingen. We hebben eens een taaltest gedaan en beide groepen hadden hetzelfde taalniveau.’

En Ferd Stouten, directeur van de Montessori Scholengemeenschap Amsterdam (MSA) zegt: ‘Dit kabinet heeft de mond vol van samen werken, samen delen, maar we delen de jeugd op twaalfjarige leeftijd op in twee. De kansarmen gaan naar het vmbo en de kansrijken naar de havo en het vwo. Ze komen elkaar pas weer tegen als werkgever en werknemer en kennen en begrijpen elkaar niet.’ En zelfs inspecteur-generaal Jan Teuwen van de Onderwijsinspectie zegt: ‘Scholen met een meerderheid aan achterstandsléerlingen, of dat nu in Oost-Groningen of Rotterdam-Zuid

is, zijn meestal zwakke scholen. De scholen doen ontzettend hun best, maar een groot deel van de leerlingen en hun ouders hebben niet genoeg binding met de samenleving.’

Niemand's lovebaby

Piet Boekhoud, bestuursvoorzitter van het Rotterdamse Albeda College, een Regionaal Opleidings Centrum, kent het Zuiderpark College van Sean Clancy nog uit de tijd dat het een ambachtsschool was. Boekhoud is geboren en getogen ‘op’ Zuid. ‘Toen ging er een zeer gemêleerd gezelschap naar de school. Er was een groep leerlingen die meer in hun mars hadden en doorstroonden naar de hoge kaders in de bedrijven. Dat gebeurt nu nog mondjesmaat.’

Om er achter te komen waarom zoveel leerlingen in Rotterdam hun school niet afmaken heeft Boekhoud twee zomers door de stad gezworven om met jongeren over school te praten. Steeds weer kreeg hij de boodschap dat de school heel ver van hun wereld staat. Daarom verdwijnen ze op een gegeven moment van school. Maar er is nog iets aan de hand. ‘Het vmbo en het mbo zijn niemand's *lovebaby*. We zijn niet aantrekkelijk genoeg voor de bovenlaag die ons onderwijs heeft ingericht. Die bovenlaag heeft geen gevoel voor het vmbo of mbo, ze komen er nooit. Zelf hebben ze vaak mavo of hoger en ook hun kinderen gaan naar de havo of het vwo. Daardoor is het vmbo een soort waterige versie van de havo en het vwo geworden. Je ziet het ook aan het aangekondigde parlementaire onderzoek naar de ver-

anderingen in het onderwijs. Dat gaat over de basisvorming en het studiehuis. Maar de grootste onderwijshervorming die afgelopen jaren heeft plaatsgevonden, de vorming van het vmbo, is er pas aan toegevoegd nadat het onderwijsveld de commissie daar expliciet op wees.’

Ferd Stouten van de Montessori Scholengemeenschap Amsterdam: ‘Ik geloof ook niet in het verhaal dat alle leerlingen die naar het vmbo gaan doeners zijn of intellectueel niet mee kunnen komen. Heel wat allochtone kinderen moeten hun ouders door deze samenleving loodsden. Dat is voor een 14-jarig kind een bovenmenselijke klus. Zie jij kinderen van bevoorrechte ouders dat doen? Wij zijn gewoon niet in staat om te herkennen dat deze kinderen meer in hun mars hebben.’

Ook voor de leerlingen van het ZPC is het grote probleem dat ze veel te jong worden geselecteerd, zegt directeur Clancy. ‘Op twaalfjarige leeftijd krijgen mijn leerlingen de boodschap: je hoort er niet bij. Je moet naar de laagste regio’s van het vmbo. Ze komen gedemotiveerd van de basisschool waar ze vaak al niet eens een Citotoets hebben mogen maken vanwege een te grote leerachterstand. En dan moeten wij proberen weer wat van hen te maken! Ze laten ontdekken wat ze wél kunnen. Met de hand op mijn hart, ik streef ernaar om deze leerlingen een perspectief te geven. Maar ik vraag me de afgelopen jaren oprecht af of ik daar wel in slaag. Eigenlijk voeden we hier alleen op. We voeden op door ze Engels en wiskunde te leren. Maar is dat genoeg voor deze kinderen?’

Gedragsproblemen

Volgens Clancy lukt het hem en zijn personeel niet de leerlingen de juiste werkhouding bij te brengen. Maar de leraren zijn de enigen die dat kunnen doen. ‘Voor sommige van deze kinderen is werk een dealende vader of een moeder die er nooit is omdat ze zich afbeult met schoonmaakbaantjes. En met een werkhouding bedoel ik hoe je je gedraagt en je staande houdt in deze maatschappij.’ Clancy geeft een voorbeeld: ‘Ik kan mijn jongens prima leren een wasmachine te repareren. Maar ze komen te laat bij een klant, bieden hun excuses niet aan, vegen hun vieze voeten niet, zetten hun pet niet af, gaan luid in een mobiel telefoontje staan praten en laten gereedschap liggen. De wasmachine is misschien gerepareerd, maar de klant belt met een klacht en mijn leerling is zijn stageplaats of baan kwijt. En daar loopt het iedere keer op mis. Is het dan raar dat ze op een gegeven moment verdwijnen en niet meer naar school komen? De meeste jongeren verlaten de school ook niet vanwege leerproblemen maar juist vanwege gedragsproblemen. Vaak worden ze van school gestuurd. Daar komt nog bij dat er voor deze kinderen steeds minder banen zijn. Vroeger kon je krullen vegen in de houtfabriek en zeggen dat je op de fabriek werkte. Nu is dat werk er allemaal niet meer. En het werk dat er is vergt een houding die deze kinderen niet >

Derdejaars bij een les kinderverzorging.

GOED GEMENGD IN DE BIJLMER

De Open Schoolgemeenschap Bijlmer (OSB) in Amsterdam is een van de weinige middelbare scholen in Nederland die een evenwichtige samenstelling heeft van leerlingen van alle niveaus door de hele school. De voormalige middenschool, die als vernieuwingschool is opgericht in 1971, heeft zich ontwikkeld van een school voor de linkse Amsterdamse elite midden in een buurt met voornamelijk Surinamers naar een school met 1600 leerlingen van alle rangen en standen: vanuit Abcoude, Diemen, de Amsterdamse binnenstad en de Bijlmer met een steeds groter wordende Surinaamse middenklasse, komen leerlingen naar de school. In het onderwijs wordt de OSB als het voorbeeld gezien van een ideale gemengde school. De Inspectie van het Onderwijs is lovend over het vernieuwende onderwijs van de school waarin iedere keer weer oplossingen worden gezocht voor effectief samen leren. De vorig jaar overleden charismatische directeur Kees Visser is afgegaan opgevolgd door Ingrid Janssen, die daarvoor directeur was van een vmbo-school in Amstelveen. Ingrid Janssen: 'Ik zie in de OSB hoe belangrijk samen leren is. Voor leerlingen met een achterstand is het van groot belang dat ze

leren van hun medeleerlingen. Dat ze meegaan in het leertempo en met de stof die alle leerlingen krijgen. En dat ze op tijd hulp krijgen. Bij ons op school halen leerlingen daardoor vaker hogere resultaten dan ooit verwacht op grond van het advies van de basisschool. Maar dat is tegelijkertijd ook het probleem, want hoe hou je de lessen interessant voor de leerlingen die veel meer in hun mars hebben? Wij hebben daar in onze school, een voormalige middenschool, nu inmiddels 35 jaar ervaring in en de laatste jaren groeit de vwo-afdeling.' De middenschool was een onderwijsexperiment van 1976 dat onder onderwijsminister Van Kemenade ontstond. De middenschool ontstond vanuit het idee dat kinderen beter presteren als ze niet al op 12-jarige leeftijd moeten kiezen voor een bepaald schooltype. Wetenschappelijk onderzoek toonde ook aan dat scholen met leerlingen uit verschillende milieus en van verschillende niveau de prestaties van achterstandslernen positief beïnvloeden. In veel Europese landen werden destijds onderwijsvormen zoals de middenschool ingevoerd. In Nederland is de middenschool nooit verder gekomen dan een experiment. Van Kemenade kreeg het parlement

niet achter zich. Hans Wiegels van de VVD serveerde de plannen van Van Kemenade af als 'eenheidsworst'. Er zijn in Nederland nog drie scholen die volgens de principes van de middenschool werken. De Open Schoolgemeenschap Bijlmer is daar een van. De andere twee staan in Groningen en Lelystad. Ingrid Janssen: 'Ik pleit niet voor een terugkeer van die middenschool zoals die halverwege de jaren zeventig bedacht is. Wij zijn met de ontwikkeling van het onderwijs al weer 35 jaar verder en hebben veel aangepast en veranderd. Maar wat overeind is blijven staan, is dat de leerlingen van alle niveaus de eerste twee jaar bij elkaar zitten. Ze zitten bij elkaar in één school én de klas en dat is belangrijk voor de ontwikkeling van alle leerlingen'. Volgens Janssen is het belangrijkste voor een school kijken naar de samenstelling van de klassen. 'Er mogen nooit te veel leerlingen zijn met een leerachterstand. De klas mag niet door één groep leerlingen worden gedomineerd. Heterogeniteit in een klas en een school is van groot belang. Er moet een optimale mix zijn in een school zodat het er niet meer toe doet van welke afkomst je bent. Je moet alleen nog leerling van de school zijn.'

hebben. Er is een schreeuwend gebrek aan goede vaklui, maar dat beroep bereiken maar enkele van mijn leerlingen.'

Maar hoe zit dat dan met de kwaliteit van de school van Sean Clancy? Het laatste rapport van de Inspectie van het Onderwijs over het Zuiderpark College is lovend: het veiligheidsbeleid is uitmuntend. De enige kanttekening maakt de Inspectie bij de grote uitval in het derde en vierde lesjaar. Maar dat komt voornamelijk door leerlingen met zware gedragsproblemen, schrijft de inspecteur vergoelijkend. Kortom, concludeert de Inspectie, de school bereikt met de leerlingen wat te verwachten valt. Zit daar dan misschien de adder onder het gras? Wat mag je dan van deze leerlingen verwachten? En misschien is nog wel een prangender vraag: wat mogen de leerlingen van het ZPC verwachten?

Desgevraagd erkent inspecteur generaal Jan Teuwen van de Inspectie van het Onderwijs dat de middelen die de Inspectie heeft om scholen als die van Clancy te beoordelen niet toereikend zijn. 'Wij meten niet alle scholen volgens dezelfde normen. De overheid bepaalt wat scholen als leerstof moeten behandelen, maar omschrijft niet wat leerlingen aan het eind van een opleiding moeten kennen en kunnen. De Inspectie krijgt te maken met scholen waar de meerderheid van de leerlingen een achterstand hebben, maar we hebben geen vaststaande norm om hun prestaties te beoordelen. We zeggen als Inspectie wel dat de school een toegevoegde waarde moet hebben en we kijken of het onderwijsproces in orde is. Waar is een school toe in staat, afgezet tegen de problemen van de leerlingen? Wat we in feite doen is deze scholen een bonus geven voor het moeilijke werk dat ze leveren. Wij moeten werken met de beperkte bandbreedte die wij krijgen van de overheid. Het onderwijs op het Zuiderpark College is in orde en de school slaagt er in om deze leerlingen iets mee te geven. Of dat genoeg is, is niet aan ons om te beoordelen. Zolang wij geen instrumenten hebben om te meten waar elke leerling in Nederland wat betreft de basisvaardigheden aan moet voldoen, kunnen wij over een school als het ZPC geen negatief oordeel vellen'.

Rooskleurige toekomst

Het gebouw van het ZPC ziet er haveloos uit. Tot een half jaar geleden zag de toekomst er rooskleurig uit: het ZPC ging samenwerken met de mbo-opleiding van ROC Zadkine aan de andere kant van het plein. Deze nieuwe school voor hoogwaardig technisch personeel, waar het bedrijfsleven met smart op zit te wachten, zou verhuizen naar een nieuw gebouwencomplex met een groot bejaardentehuis van Humanitas. In het bejaardentehuis zouden de leerlingen vanaf hun derde leerjaar vmbo stage lopen. De handtekeningen waren al met groot ceremonieel vertoon gezet.

De grote hoop van Sean Clancy waren de mbo-leerlingen die in de school rondlopen. 'Ik hoopte dat mijn leerlingen zich konden optrekken aan die goede mbo-leerlingen. >

Vierdejaars passen de kostuums voor de diploma-uitreiking, ZPC, Rotterdam.

ENSCHEDA DOET HET ANDERS

Dat het bij de tweedeling in het onderwijs niet alleen om huidskleur gaat bewijst de oude industriestad Enschede. Zeventig procent van alle leerlingen in Enschede gaat naar het vmbo, tien procent meer dan het landelijke gemiddelde. Dat hangt in Enschede slechts voor een deel samen met etniciteit: 23 procent van de Enschedese leerlingen is van niet-Nederlandse afkomst. Enschede heeft van oudsher een laag-opgeleide autochtone bevolking waarvan een deel generatie op generatie werkloos is. Scheidingen, drank- en drugsmisbruik in gezinnen hebben grote impact op de levens van deze kinderen. De leegloop van een aantal vmbo-scholen en de grote uitval tussen vmbo en mbo bracht Enschede ertoe om het hele voortgezet onderwijs om te gooien. Directeur Arie van Ommeren van het christelijke Bonhoefer College: 'De scheiding tussen kansarm en kansrijk was in Enschede een feit. Kansarm naar het vmbo en kansrijk naar havo en vwo. Zowel het openbaar als het christelijke schoolbestuur worstelde met

die problematiek. Voor wethouder Eric Helder van economische ontwikkeling, jeugd en onderwijs de reden om ons bij elkaar te roepen en om te kijken wat we daar aan konden doen.' De Citotoets werd vorig jaar afgeschaft. Enschede heeft een eigen toets ingevoerd op alle basisscholen waarbij niet alleen wordt gekeken naar cognitieve ontwikkeling maar ook naar sociaal-emotionele ontwikkeling. In de hele stad zijn zes zogenaamde instroompunten voor voortgezet onderwijs opgezet. Ouders en leerlingen hebben nog steeds de keus tussen christelijk en openbaar onderwijs. In deze zes scholen komen alleen de eerste twee jaar bij elkaar. Maar niet in een klas. Er zijn zoals dat heet dakpan-klassen: atheneum, havo en vmbo apart maar wel in het zelfde gebouw. In sommige vakken krijgen leerlingen wel samen les. Ze komen elkaar tegen in de gemeenschappelijk ruimtes waar kinderen zelfstandig werken en bij lesuitval worden de leerlingen ook in deze ruimtes opgevangen en aan het werk gezet.

Pas in het derde leerjaar gaan de vmbo-leerlingen naar de zogenaamde scholingsboulevard waar beroepsopleidingen op alle niveaus worden gegeven. Van Ommeren van het Bonhoefer: 'Leerlingen hebben in de eerste twee jaar de tijd om zich te ontwikkelen op hun eigen niveau en zo hopen we de tweedeling die plaats heeft gevonden iets terug te draaien en meer leerlingen de kans te geven om hoger uit te komen dan waarvoor ze eerst zijn ingeschat.' Bonhoefer is wel zo reëel om toe te geven dat het met twee schoolbesturen in een kleine stad als Enschede makkelijk is om er uit te komen. 'Dat klopt, ik ken steden waar het openbaar en christelijk onderwijs elkaar de tent uit vechten. Je moet wel bereid zijn je de problematiek van je collega-onderwijsbestuurder aan te trekken. En de rol van de wethouder onderwijs is in dit geval niet uit te vlakken. Hij zit er al tien jaar en heeft hier hard aan gewerkt. We gaan nu zelfs met zijn drieën naar FC Twente kijken.'

Dat ze het zo noodzakelijke voorbeeldmodel voor mijn leerlingen zouden zijn. En dat leerlingen van hen zouden leren wat een goede werkhouding is.' Clancy wilde de leerlingen van Zadkine mentor maken van zijn leerlingen. Ze zouden de ZPC-leerlingen meenemen op stagebezoek. Vorig schooljaar zijn de bovenbouwleerlingen van de sectoren techniek, zorg en welzijn en economie van het ZPC bij het ROC Zadkine ingetrokken. Hier lopen de vaak blanke mbo-leerlingen van buiten Rotterdam en de gekleurde leerlingen van het ZPC door elkaar. Dat is goed bevallen en de sfeer bleef goed.

Maar sinds een half jaar lijken alle mooie toekomstplannen van de baan: de financier van het bejaardencomplex, woningbouwvereniging PWS, liet de plannen varen nadat een van de bestuurders een greep in de kas had gedaan. Woningcorporatie Vestia is nu aan het onderzoeken of de plannen alsnog doorgang kunnen vinden.

Veel scholen hebben dezelfde problemen als het ZPC. Ze zijn afhankelijk van anderen, zoals instellingen als projectontwikkelaars, stadsbesturen en niet in de laatste plaats onderwijsbesturen. De overheid heeft de schoolbesturen de afgelopen jaren steeds meer zelfstandigheid gegeven. Dat heeft geleid tot schaalvergroting en een verzakelijking van het onderwijsproces. Nog meer dan vroeger zijn scholen geobsedeerd door aantallen leerlingen om bedrijfsmatig gezond te blijven. Hoe meer leerlingen, hoe meer geld de scholen krijgen. Scholen als het ZPC, waar het aantal leerlingen afneemt, zijn bedrijfsmatig gezien dan ook een verliespost op de balans.

Concurrentie

Willen scholen de segregatie bestrijden, zegt Fred Kulik van het Ety Hillesum Lyceum in Deventer, dan moet eerst de concurrentie tussen de schoolbesturen openlijk aan de orde worden gesteld. 'Ik vind die zogenaamde concurrentie tussen scholen helemaal niet zo gezond. Er is een vrije markt van onderwijs ontstaan waar niemand meer greep op heeft. De gemeenten niet en ook de landelijke overheid niet. Veel schoolbesturen vechten elkaar de tent uit. Scholen concurreren elkaar om de gewilde blanke middenklasse-leerling en die gaat vaak naar havo en vwo. Voor deze groepen houden schoolbesturen soms hele kleine schooltjes in stand met alle voorzieningen. Dat gaat ten koste van de zwakste vmbo-scholen, die ook vaak in de slechtste en onaantrekkelijkste gebouwen zitten.' Ferd Stouten van het MSA heeft het gevoel dat hij bestuurlijk klem zit. Amsterdam heeft veel kleine schoolbesturen in het voortgezet onderwijs. Maar sinds een jaar is de grootste speler in het voortgezet onderwijs Amarantis, een fusie van het ISA-vvo, een Amsterdams bestuur voor voortgezet onderwijs en de mbo-opleiding ROC ASA met scholen in Amersfoort, Utrecht en Amsterdam. Amarantis heeft alleen al in Amsterdam 38 vestigingen. Het hoofdkantoor staat aan de Zuid-As van Amsterdam in een >

glazen spiegelgebouw tussen ABN-Amro, de grote advocatenkantoren en Philips. Stouten: 'Het laatste waar besturen in het voortgezet onderwijs in geïnteresseerd zijn is een debat over segregatie in het onderwijs. Kleine besturen richten zich krampachtig op hun vwo-marktaandeel, grote besturen zitten op de lijn van machtsuitbreiding. En niemand heeft daar invloed op, ook de gemeente Amsterdam niet. Het onderwerp segregatie is al meerdere keren in gemeenschappelijk overleg tussen de verschillende schoolbesturen op de agenda gezet, maar de discussie is nooit ver gekomen.'

Volgens Rotterdammer Boekhoud zijn schoolbestuurders bang om invloed te verliezen. Want op de een of andere manier zullen leerlingen van verschillende leerniveaus verdeeld moeten worden. 'Schoolbestuurders weten niet wat er gaat komen. Want als je gaat praten over oplossingen voor segregatie zullen de schoolbesturen bereid moeten zijn om leerlingen af te staan. Krijgen ze minder leerlingen dan heeft dat effect op het geld dat ze krijgen en dat heeft weer effect op het aantal leerkrachten in een school. Geen school krimpt vrijwillig.'

Taak voor schoolbesturen

Jan Teuwen, inspecteur-generaal van de Onderwijsinspectie, vindt desalniettemin dat het vooral de taak van de schoolbesturen is om de

'Scholen kunnen een grote rol spelen in de veertig probleemwijken van minister Ella Vogelaar.'

segregatie in het onderwijs aan te pakken. Sterker nog: ze zijn dit nieuwe schooljaar zelfs wettelijk verplicht om iets tegen de segregatie te doen. Minimaal een keer per jaar moet er serieus overleg gevoerd worden met gemeenten over een evenwichtige verdeling van leerlingen met leerachterstanden. Daarover moeten afspraken gemaakt worden met meetbare doelen. De Inspectie is bezig nieuw toezicht te ontwikkelen en start dit jaar een aantal experimenten. Teuwen: 'Scholen alleen kunnen niets tegen de segregatie doen. Schoolbesturen moeten zich veel bewuster worden van hun maatschappelijke taak. Je ziet nu dat mensen lid van een schoolbestuur worden als een stap in hun carrière. Dit zijn goedwillende mensen, maar helaas hebben ze veelal onvoldoende bestuurlijke of maatschappelijke ervaring. Bestuurders omringen zich ook vaak met mensen die het met hen eens zijn. Maar juist in een onderne-

ming met een maatschappelijke taak als het onderwijs moet je ook weerwoord krijgen. Je moet directieuren niet alleen beoordelen op aantallen leerlingen, zittenblijvers en schoolverlaters, kortom de bedrijfsmatige cijfers, maar ook op wat de school doet en bereikt met zijn leerlingen.' Maar wat als scholen niets aan desegregatie doen? Teuwen: 'Dan is het aan de overheden, zoals het ministerie van Onderwijs, om maatregelen te nemen'.

Is er nog hoop voor scholen als het ZPC en is er hoop voor de leerlingen? Moeten ze blijven voortmodderen in de marge van de samenleving? Fred Kulik van het Etty Hillesum Lyceum in Deventer: 'We moeten echt als samenleving, als politiek, gaan praten over het aannamebeleid van scholen en het spreiden van leerlingen. Niet alleen omdat het van de Inspectie moet maar ook omdat we hard afstevnen op een tweedeling in de samenleving'.

Piet Boekhoud ziet de oplossing in de samenwerking tussen hulpverleningsinstanties als jeugdzorg en het onderwijs. 'Haal ze de school in. Nu sturen wij kinderen naar instanties die ver weg zijn en daar komen ze weer op een wachtlijst. In het ergste geval worden kinderen pas geholpen als ze de school zonder diploma hebben verlaten, waardoor ze er nog een probleem bij hebben. Terwijl dit door snelle hulpverlening wellicht voorkomen had kunnen worden'.

Sean Clancy ziet ook een veel grotere rol weg-

gelegd voor scholen in de veertig probleemwijken van minister van Integratie Ella Vogelaar. 'Scholen zijn de instellingen waar mensen nog makkelijk binnen stappen. Voor hun kinderen doen ze dat echt wel. En als je ze eenmaal over die drempel hebt, kan je ze ook op veel andere zaken aanspreken. De scholen zijn vaak het hart van een wijk. Een wijk zonder scholen leeft ook niet'.

Wat te doen?

Na de rondgang langs schooldirecteuren blijft de vraag: wat gaan we doen aan de segregatie in het voortgezet onderwijs? Of misschien is de vraag veeleer waarom de overheid de vmbo-scholen in de kou laat staan? Waarom durft niemand onder ogen te zien wat er aan de hand is? Dat onbekend is om hoeveel scholen en leerlingen het gaat, dat de Inspectie van het Onderwijs geen echt oordeel kan vellen over deze scholen, dat een enquêtecommissie liever naar het verleden kijkt dan naar de toekomst, is veelbetekenend.

De OESO heeft Nederland er al op gewezen dat het antwoord moeten geven op de problemen die de vroege selectie in het onderwijs met zich meebrengen. Ons onderwijsbestel versterkt de ongelijkheid door de meest kwetsbare leerlingen bij elkaar te stoppen in de meest kwetsbare scholen. Daar moet een einde aan komen. Hoe? Dáárover zou de discussie moeten gaan in Den Haag, maar ook in de bestuurskamers van het onderwijs, in de gemeenteraden, in het overleg van burgemeesters en wethouders en in de Nederlandse huiskamers.

Voor Sean Clancy is de maat intussen vol. Half juli heeft hij de deur van het ZPC definitief achter zich dichtgetrokken. Met ingang van dit nieuwe schooljaar is hij directeur van het Makeblijde College in Rijswijk. Dat is juist een school waar veel leerlingen uit Den Haag naar toe trekken om de gesegregeerde scholen te ontlopen. Sommige mensen in het ZPC reageerden verbijsterd: 'Dit kan niet. Jij kan niet weg. Dat kan de school niet aan.'

Clancy: 'Er zijn natuurlijk ook mensen die me graag zien gaan. Ik ben misschien niet makkelijk. Ik zeg gewoon wat ik denk en misschien moet ik dat met meer tact doen.' Of hij het gevoel heeft de kinderen van het Rotterdamse Zuiderpark College in de steek te laten? 'Ja natuurlijk. Maar misschien is het ook goed dat iemand anders het eens gaat doen. En dat ik iets anders ga doen. Ik wil geen bittere oude man worden die doodloopt. Daar zijn er al te veel van in het onderwijs. De resterende jaren van mijn werkende leven hoop ik nog een zinnige bijdrage te leveren met mijn kennis over onderwijs. Wat ik geleerd heb in Rotterdam hoop ik in te kunnen zetten op mijn nieuwe school. Want deze school staat op hetzelfde punt waar ik twintig jaar geleden stond.' **M**

Anja Vink is freelance onderwijsjournalist. Tot eind 2006 had ze een onderwijsadviesbureau. Het Zuiderpark College was een van de opdrachtgevers. **Ad van Denderen** is fotograaf.